

NORMAN OHLER

Totální raus

drogy ve třetí říši

Jen velmi málo knih žánru literatury
faktu dosahuje kvalit dobrého thrilleru.

Endstation Rechts

HOST

Nacismus byl v pravém slova smyslu toxický. Zanechal světu chemické dědictví, které se nás dotýká dodnes: jed, který jen tak nezmizí. Ačkoliv se nacisté vydávali za čisté jedince, za podpory ideologie a pomocí propagandistické okázalosti a drakonických trestů prosazovali přísnou protidrogovou politiku, získala si za Hitlera oblibu jedna obzvláště silná, velmi návyková a nadmíru zálučná látka. Tato látka udělala ve třicátých letech zcela legálně kariéru po celé německé říši a později v okupovaných zemích Evropy coby tabletky s obchodním názvem Pervitin a stala se schválenou „lidovou drogou“, která byla k dostání v každé lékárně. Teprve od roku 1939 byla k dispozici pouze na lékařský předpis a konečně od roku 1941 spadala pod ustanovení říšského opiového zákona.

Účinná látka obsažená v pervitinu, metamfetamin, je v současnosti zakázaná na celém světě nebo podléhá přísné regulaci,³ avšak s téměř stovkou milionů konzumentů se považuje za jeden z nejoblíbenějších jedů současnosti, přičemž tento trend je na vzestupu. V tajných laboratořích ji obvykle ve znečištěné formě vyrábějí chemičtí laici a německá média ji označují jako „Crystal Meth“. Krystalická forma této takzvané hororové drogy — která se v mnohdy vysokých dávkách většinou šnupe — se těší nepředstavitelné

oblíbě, zejména v Německu, kde ji stále více uživatelů okusilo jako svou první drogu vůbec. Tento povzbuzující prostředek, vyvolávající nebezpečně silné euforické stavy, se používá jako taneční droga, dále ke zvýšení výkonnosti na pracovišti, v kancelářích a parlamentech, na vysokých školách. Potlačuje únavu a hlad, slibuje euforii, představuje však — a to zejména ve své současné lékové formě* — škodlivou, pro člověka potenciálně destruktivní drogu, na niž si lze rychle vytvořit závislost. Málokdo však ví o jejím rozmachu v období třetí říše.

Perníkový táta: drogová laboratoř říšského hlavního města

Vydávám se pátrat po stopách v jednadvacátém století. Pod jasnou letní oblohou bez mráčku, táhnoucí se od továren k jakoby naklonovaným řadám novostaveb, jedu městskou rychlodráhou na jihovýchod, na okraj Berlína. Abych se dostal k pozůstatkům Temmlerových závodů, které kdysi vyráběly pervitin, vystupuji v Adlershofu, kterému se dnes říká „nejmodernější technologický park Německa“. Tomuto areálu se však vyhnu a prodírám se městskou zemí nikoho, kolem chátrajících továrních budov, procházím pustinou z drolicích se cihel a rezavějící oceli.

Temmlerovy závody se tu usídlily v roce 1933. Rok poté, co byl židovský spolumajitel továrny Chemische Fabrik

* Metamfetamin je psychoaktivní molekula, ve své čisté formě méně škodlivá než šarže pervitinu, nezřídka amatérsky vyráběné v černých laboratořích, do nichž se často přimíchávají jedy, jako je benzin, akumulátorová kyselina nebo nemrznoucí kapalina.

Tempelhof Albert Mendel vyvlastněn, převzal jeho podíl Hermann Temmler a firma začala rychle expandovat. Pro německý chemický průmysl, přinejmenším pokud byl ryze árijský, to byly dobré časy, kdy vzkvétal zejména farmaceutický výzkum. Neúnavně se hledaly nové průkopnické látky, které by modernímu člověku přinesly úlevu od bolesti a rozptýlení od starostí. Vědci v laboratořích vyzkoušeli mnohé a nastavili farmakologický kurz, který je vlivný dodnes.

Z bývalé Temmlerovy farmaceutické továrny v Berlíně-Johannisthalu zbyly už jen ruiny. Prosperující minulost, kdy se zde lisovaly miliony pervitinových tablet týdně, už tu nic nepřipomíná. Areál firmy nikdo nevyužívá, budova je prázdná. Přecházím opuštěné parkoviště, musím projít bujným lesíkem, přelézt zeď, na které jsou dosud nalepené skleněné střepy na obranu proti vetřelcům. Mezi kapradím a mladými stromky stojí stará dřevěná „čarodějnická kuchyně“ zakladatele Theodora Temmlera, ze které se celá společnost rozrostla. Zpoza hustého olšovi ční cihlová budova, rovněž zcela opuštěná. Jedno okno je rozbité, takže můžu vlézt dovnitř. Uvnitř procházím dlouhou tmavou chodbou. Ze stěn a stropů čpí zatuchlina a plíseň. Na konci vidím pootevřené dveře, jejichž světlezelená barva už je téměř oprýskaná. Za nimi dvěma rozbitými průmyslovými okny zprava dovnitř proniká denní světlo. Venku je všechno zarostlé — tady uvnitř je prázdné. V rohu leží staré ptačí hnízdo. Zdi jsou až po vysoký strop s kruhovými větracími otvory obložené bílými, zčásti opadanými kachličkami.

Jedná se o bývalou laboratoř dr. Fritze Hauschilda, v letech 1937—1941 vedoucího farmakologického oddělení v Temmlerových závodech, který hledal nový druh léku, „prostředek ke zvýšení výkonnosti“. Nacházím se v někdejší drogové laboratoři třetí říše. Tady v porcelánových tyglících,

Temmlerovy závody v Berlíně-Johannisthalu dnes

kondenzátorech se spojenými trubkami a skleněnými chladiči vařili chemici svou dokonale čistou látku. Zde klapala víčka bachratých chemických baněk a se syčením vypouštěla horkou žlutočervenou páru, zatímco emulze praskaly a prsty v bílých rukavicích nastavovaly perkolátory. Vznikal zde metamfetamin — a sice takové kvality, jakou ve svých nejlepších časech nedokáže vyrobit ani smyšlený drogový kuchtík Walter White v americkém televizním seriálu *Perníkový táta*, který pervitin zpodobnil coby symbol naší doby.

Breaking bad, tedy originální název seriálu *Perníkový táta*, v doslovném překladu znamená, že někdo „náhle změní své chování a udělá něco špatného“. To by mohl být příhodný nadpis i pro léta 1933—1945.

Předehra v devatenáctém století: pradroga

Dobrovolná závislost je nejkrásnější stav.

Johann Wolfgang Goethe

Abychom pochopili historický význam této i jiných drog pro události v nacistickém státě, musíme se vrátit nazpět. Historie vývoje moderních společností je spojená s historií vzniku a distribuce omamných látek, stejně jako je ekonomika spojená s technologickým pokrokem. Výchozím bodem je rok 1805, kdy Goethe v klasicistním Výmaru napsal svého *Fausta*. Básnickými prostředky v něm přesně vyjádřil jednu ze svých tezí, podle níž je samotný vznik lidstva vyvolán drogami: Měním svůj mozek, tedy jsem. Ve stejné době dělal lékárnický pomocník Friedrich Wilhelm Sertürner v méně atraktivním vestfálském Paderbornu pokusy s mákem setým, jehož zahuštěná šťáva, opium, dokázala tišit bolest jako dosud nic jiného. Goethe chtěl poeticko-dramatickým způsobem prozkoumat, co drží nitro světa pohromadě — Sertürner naproti tomu toužil vyřešit problém, který se lidského druhu po tisíce let dotýkal přinejmenším stejně.

Konkrétní výzva pro jednadvacetiletého geniálního chemika zněla: v závislosti na podmínkách pěstování je účinná látka v máku setém obsažena ve velmi rozdílných koncentracích. Někdy její hořká šťáva nepřináší dostatečnou úlevu od bolesti, jindy může dojít k neúmyslnému předávkování a otravě. Stejně jako Goethe, konzumující ve své básnické světničce opiovou tinkturu laudanum, byl Sertürner odkázán jen sám na sebe a tehdy učinil senzační objev: podařilo se mu izolovat morfin, onen klíčový alkaloid opia, jako jakéhosi farmakologického Mefista, který z bolesti

vyčaruje rozkoš. To byl zlom nejen v dějinách farmacie, nýbrž i jedna z nejdůležitějších událostí raného devatenáctého století a dějin lidstva obecně. Bolest, tohoto hrozivého společníka, lze nyní v přesných dávkách tišit, ba dokonce úplně eliminovat. Z lékáren po celé Evropě, kde lékárníci dosud podle svého nejlepšího vědomí a svědomí vyráběli pilulky z ingrediencí vypěstovaných na vlastní bylinkové zahrádce nebo z dodávek babek kořenářek, se během několika málo let vyvinuly opravdové manufaktury, v nichž se etablovaly farmakologické standardy.* Morfin nepředstavoval pouhé zmírnění životních útrap, ale především obrovský byznys.

V Darmstadtu se průkopníkem tohoto vývoje stal majitel lékárny Engel-Apotheke Emanuel Merck, který v roce 1827 stanovil firemní filozofii, v níž se zavázal k dodávkám alkaloidů a jiných léčiv ve stále stejné kvalitě. To znamenalo zrod nejen dodnes prosperující firmy Merck, nýbrž německého farmaceutického průmyslu vůbec. Když byla v roce 1850 vynalezena injekční stříkačka, nemohlo už triumfální pochod morfinu nic zastavit. Tento prostředek proti bolesti se masově používal v americké občanské válce v letech 1861—1865, stejně jako ve francouzsko-německé válce roku 1870—1871. Morfiová injekce tam záhy zdomácněla.⁴ Její vliv byl rozhodující, a to v dobrém i ve zlém. Sice dokázala mírnit útrapy dokonce i těžce raněných vojáků — zato však umožnila válčení v ještě větším stylu. Vojáci, dříve často

* Předchůdci těchto provozoven byly křesťanské kláštery, které již ve středověku vyráběly léčiva ve velkém a vyvážely je za hranice svých spádových oblastí. Také v Benátkách (kde byla v roce 1647 otevřena první kavárna v Evropě) existovala od čtrnáctého století výroba chemických a farmaceutických přípravků.

kvůli zranění dlouhodobě neschopní boje, byli teď rychleji ošetřeni a pokud možno opět postaveni do první linie.

Pomocí morfinu, nazývaného rovněž morfium, dosáhl rozvoj tlumení bolesti a anestezie rozhodujícího vrcholu. Postihlo to stejnou měrou jak armádu, tak občanskou společnost. Tento údajný všelék nalezl uplatnění ve všech vrstvách společnosti — od dělníků po šlechtice — a po celém světě, od Evropy přes Asii po Ameriku. V takzvaných *drugstorech* mezi východním a západním pobřežím Spojených států byly v té době dostupné bez lékařského předpisu především dvě účinné látky: šťávy s obsahem morfinu uklidňovaly, zatímco míchané nápoje obsahující kokain (v počátcích Marianiho víno — *vin Mariani* —, bordeauxské víno s výtažkem z koky, a také coca-cola*) se využívaly proti špatné náladě a jako hédonistická euforika či pro potřeby lokální anestezie. Ale to byl teprve začátek. Rodící se průmysl měl v plánu brzkou diverzifikaci; bylo zapotřebí nových výrobků. Dne 10. srpna 1897 vyrobil Felix Hoffmann, chemik společnosti Bayer, z účinné látky obsažené ve vrbové kůře kyselinu acetylsalicylovou, která se začala prodávat pod obchodním názvem Aspirin a záhy dobyla celý svět. O jedenáct dní později vynalezl stejný muž jinou látku, která si měla rovněž získat celosvětový věhlas, a to diacetylmorfin, derivát morfinu — první syntetickou drogu vůbec. Na trh vstoupila pod obchodním názvem Heroin a poté začala svůj triumfální pochod. „Heroin je dobrý byznys,“ prohlašoval hrdě ředitel firmy Bayer a prodával tento přípravek jako lék na bolest

* Kolem roku 1885 zkombinoval americký lékárník Pemberton kokain s kofeinem v nápoji zvaném coca-cola, který se prodával jako osvěžující prostředek a záhy i jako všelék. Do roku 1903 obsahovala prapůvodní kola údajně až 250 miligramů kokainu na litr.⁵

hlavy, nevolnost, a dokonce jako sirup proti kašli pro děti. Podávat se prý mohl i kojencům při střevních kolikách nebo problémech se spánkem.⁶

Obchod však nevzkvétal jen ve firmě Bayer. V poslední třetině devatenáctého století vzniklo podél Rýna hned několik moderních lékárenských lokalit. Co do konstelace jim hvězdy byly nakloněny: německé císařství sice mělo vinou své rozdrobenosti na malé státečky jen omezený bankovní kapitál a u větších investic nebylo ochotné příliš riskovat, to však chemický průmysl vůbec nevyžadoval, neboť ve srovnání s tradičním těžkým průmyslem nepotřeboval tolik vybavení a takové množství surovin. Dokonce i při nízkém pracovním nasazení se dosahovalo vysokých ziskových marží. Důraz se kladl především na intuici a odbornost vývojářů a Německo, bohaté na lidský kapitál, se mohlo opřít o bezmála nevyčerpatelný potenciál skvěle vyškolených chemiků a inženýrů, který čerpal z tehdy ještě nejlepšího vzdělávacího systému na světě. Síť univerzit a technických vysokých škol byla považována za příkladnou: věda a hospodářství pracovaly ruku v ruce. Výzkum běžel na plné obrátky, vznikala řada patentů. Německo se ještě před přelomem století — právě v oblasti chemického průmyslu — stalo „dílroudu světa“ a nápis „Made in Germany“ byl pečeti kvality, i co se drog týče.

Německo, země drog

Na tom se po první světové válce zpočátku nic nezměnilo. Zatímco Francie a Anglie si dokázaly obstarat přírodní stimulanty jako kávu, čaj, vanilku, pepř a další přírodní léčivé prostředky ze svých zámořských kolonií, Německo, jež následkem Versailleské smlouvy přišlo o své (byť relativně

skrovné) exteritoriální državy, si muselo najít jiné způsoby, a sice umělou výrobu. Povzbuzující prostředky totiž země potřebovala: válečný debakl zanechal v lidech hluboké rány, způsobil jim všemožné fyzické i psychické strasti. Ve dvacátých letech nabývaly drogy pro deprimované obyvatelstvo žijící mezi Baltským mořem a Alpami postupně na významu. A know-how k jejich výrobě tu nechybělo.

Tak byly položeny základy moderního farmaceutického průmyslu a mnohé chemické látky, které známe dnes, byly vyvinuty během krátké doby a připraveny k patentování. Německé firmy si vybudovaly vedoucí pozici na světovém trhu. Nejenže produkovaly většinu léčiv, ale zároveň dodávaly naprostou většinu chemických surovin k jejich výrobě do celého světa. Vznikalo nové hospodářské odvětví, *chemical valley* mezi městem Oberursel a pohořím Odenwald. Do té doby neznámé malé chudší podniky začaly přes noc prosperovat, staly se z nich vlivné firmy. V roce 1925 se velké chemické továrny spojily do sdružení IG Farben se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, které se stalo jedním z nejmocnějších koncernů na světě. Zvláště opiáty zůstávaly i nadále německou specialitou. V roce 1926 se země nacházela v čele států vyrábějících morfin a byla na špičce v exportu heroinu: 98 procent produkce se vyváželo do zahraničí.⁷ V letech 1925—1930 bylo vyrobeno 91 tun morfinu, což činilo čtyřicet procent světové produkce.⁸ Pouze s výhradou a pod tlakem Versailleské smlouvy podepsalo Německo v roce 1925 *Mezinárodní úmluvu o opiu Společnosti národů*, která obchodní styky regulovala. K její ratifikaci došlo teprve roku 1929 v Berlíně. V roce 1928 německý alkaloidový průmysl zušlechtil ještě necelých 200 tun opia.⁹

Také u jiného druhu látky hráli Němci prim: společnosti Merck, Boehringer a Knoll ovládaly osmdesát procent

světového trhu s kokainem. Zejména kokain společnosti Merck z Darmstadtu byl na celém světě považován za natolik špičkový výrobek, že jeho plagiátoři v Číně dotiskovali štítky po milionech.¹⁰ Hlavním evropským překladištěm surového kokainu se stal Hamburk. Každý rok se ho přes přístav legálně importovaly tisícovky kilogramů. Například Peru přepravovalo celou svou roční produkci surového kokainu, přibližně po pěti tunách, k dalšímu zpracování téměř výhradně do Německa. Vlivná lobby, takzvaná „Specializovaná sekce opium a kokain“, v níž němečtí výrobci drog spojili své síly, neúnavně usilovala o vzájemné úzké propojení vlády s chemickým průmyslem. Dva kartely, z nichž každý sestával z několika firem, si mezi sebou na základě kartelové dohody rozdělily lukrativní trh „celé zeměkoule“: zrodila se takzvaná „Kokainová a opiátová konvence“.¹¹ Obchodním lídrem se v obou případech stala společnost Merck.¹² Mladá republika se koupala v psychotropních a omamných látkách, dodávala heroin a kokain do všech světových stran a povýšila na globálního dealera.

Chemická dvacátá léta

Tento vědecký a hospodářský vývoj získal ohlas také v duchu doby. Umělé ráje byly ve Výmarské republice v módě. Lidé se raději uchýlovali do imaginárních světů, než aby se snažili vypořádat s mnohdy méně růžovou realitou. Dalo by se říct, že tento fenomén onu první demokracii na německé půdě přímo definoval — politicky i kulturně. Lidé odmítali uznat skutečné důvody válečné porážky, popírali spoluzodpovědnost německého císařského národního zřízení za válečné fiasko. Kolovala zlá legenda o „bodnutí do zad“. Německá

armáda prý nezvítězila jen proto, že byla sabotována z vlastní země, konkrétně levicí.¹³

Tyto tendence uniknout ze světa dost často propukaly v čirou nenávisť i kulturní excesy. Nejen Döblinův román *Berlín, Alexandrovo náměstí* znázorňoval Berlín jako děvku babylonskou, s nejubožejším podsvětím všech měst, hledající útočiště v těch nejhorších výstřednostech, jaké si jen lze představit, a k tomu patřily právě i omamné látky. „Berlínský noční život, můj ty bože, něco takového svět ještě neviděl! Dřív jsme měli skvělou armádu, teď máme úžasné zvrácenosti!“ napsal spisovatel Klaus Mann.¹⁴ Město na Sprévě se stalo synonymem mravní zkaženosti, a když se měna kvůli masivnímu rozšíření peněžních zásob k uhrazení státního dluhu propadla až na samé dno a na podzim roku 1923 klesla na neuvěřitelných 4,2 bilionu marek za jeden americký dolar, vypadalo to, že s ní padají také veškeré morální hodnoty.

Všechno se motalo v toxikologickém opojení. Ikona této doby, herečka a tanečnice Anita Berberová, si už k snídani namáčela okvětní lístky bílé růže do koktejlu z chloroformu a éteru a olizovala je: *wake and bake*. V kinech běžely filmy o kokainu nebo morfiu a na každém rohu byly k dostání všechny možné drogy bez lékařského předpisu. Čtyřicet procent berlínských lékařů bylo údajně závislých na morfiu.¹⁵ V Berlíně-Friedrichstadtu provozovali čínští obchodníci z bývalé německé kolonie Ťiao-čou opiová doupata. V zadních pokojících v centru města se otevíraly nelegální noční podniky. Náhončí na Anhaltském nádraží rozdávali letáky a lákali na nelegální párty a „večírky krásy“. Velké kluby jako slavný Haus Vaterland na Postupimském náměstí, taneční sál Ballhaus Resi na Blumenstraße, neblaze proslulý svou nevázanou promiskuitou, nebo menší provozovny jako bar Kakadu či Weiße Maus, kde se u vstupu rozdávaly

masky k zaručení anonymity hostů, přitahovaly zástupy zábavychtivých občanů. Rozvinula se raná forma turismu: z okolních západních zemí a Spojených států sem za zábavou a drogami proudili lidé — jelikož v Berlíně bylo vše tak vzrušující a levné.

Světová válka je prohraná, vše je dovoleno: německá metropole se změnila v experimentální hlavní město Evropy. Plakáty na zdech domů, psané výrazným expresionistickým písmem, varovaly: *Berlíne, zadrž, vzpamatuj se, tančíš se smrtí!* Policie už s touto vlnou nedokázala držet krok; pořádek se začal hroutit nejprve sporadicky a posléze chronicky a zábavní kultura vyplnila vakuum, jak nejlépe dokázala, což ilustruje dobová populární píseň:

*Kdysi nám démon alkohol,
chvílek pochmurných to kat,
až kanibalsky tišil bol,
nyní moc drahý je snad.
A nás Berličanů proto
kokain a morfiu je motto,
a i když venku svět se boří,
drogy šňupem a vpravujem si do žil!
[...]*

*Číšník v podniku promptně se blíží,
dózičku s kokainem nese,
člověk pak hodiny vesele hýří
jak na nejskvostnějším plese;
morfiu působí (nitrožilně)
na centrální orgán vskutku pilně,
a i když venku čerti se žení,
nad drogy nic lepšího není!*

*Matroš zakázán je sic
zákonem shůry daným,
atši oficiálně nesmím nic,
zboží pod pultem se klaním.
Nálada hned raketově roste,
a třebaš proti nám už posté
falešný přítel přísahu složil,
drogy šňupem a vpravujem si do žil!
[...]*

*Můžeme vzít dávku třebaš větší,
k smrti ušňupat se klidně,
Bože můj, o čem to svědčí
v téhleté době nevlídné!
Vždyť Evropa bláznů plná je
a dostal by se do ráje
nebo i hnedle ožil,
kdo drogy šňupal a vpravoval si do žil!¹⁶*

V roce 1928 se jen v berlínských lékárnách vydalo na předpis 73 kilogramů morfia a heroinu.¹⁷ Kdo si to mohl dovolit, ten konzumoval kokain, ultimativní zbraň pro posílení okamžiku. Člověk si šňupl a hned to pocítil: „Okamžiku, jsi tolik krásný! Prodlí jen.“ Koks se rozšířil všude a stal se symbolem výstřední doby. Coby „jed způsobující degeneraci“ ho na druhé straně stejnou měrou odsuzovali komunisté i nacisté, kteří v ulicích bojovali o moc. Reakce na příliš liberální dobu se množily. Proti „morálnímu úpadku“ brojili němečtí nacionalisté, ale útoky přicházely i z konzervativního tábora. Přestože vzestup Berlína a jeho proměna v kulturní metropoli byla kvitována s pýchou, zejména měšťanstvo, které ve dvacátých letech ztratilo své postavení, projevovalo svou

nejistotu radikálním odsuzováním zábavní a masové kultury, jejíž špatná pověst s nálepkou západní a dekadentní se rychle šířila.

Proti hledání spásy v drogách nejhlasitěji ve Výmarské republice agitovali nacisté. Jejich neskrývaný odklon od parlamentního systému, od opovrhované demokracie jako takové, jakož i od městské kultury, kterou rozvíjela čím dál otevřenější společnost, se projevoval v hospodských heslech podněcujících proti údajně mravně zchátralému stavu nenáviděné „židovské republiky“.

Nacisté měli v rukávu svůj vlastní recept na ozdravení lidu a slibovali ideologickou nápravu. Pro ně existoval jediný legitimní rauš, a sice ten hnědý. I nacismus totiž usiloval o transcendentní stavy: nacistický iluzivní svět, který měl Němce nalákat, od počátku využíval techniky mobilizačního rauše. Světodějná rozhodnutí, jak stálo již v Hitlerově štvavém spisu *Mein Kampf*, se musela vynucovat při stavech extatického nadšení, případně hysterie. NSDAP proto uplácela lidi jednak populistickými argumenty, jednak průvody s pochodněmi, svěcením praporů, opojnými shromážděními i veřejnými projevy zaměřenými na dosažení kolektivní extáze. Kromě toho tu byly „násilné rauše“ úderných oddílů SA z takzvaného období bojů (*kampfzeit*), často významně podněcované konzumací alkoholu.* Skutečná politika se s oblibou odbyvala formou nehrdinských zákulisních obchodů: politiku měl nahradit jakýsi společenský rauš.¹⁸

* Zde je také nutno odkázat na založení NSDAP 24. února 1920 v mnichovské pivnici Hofbräuhaus. Alkohol hrál důležitou roli již dříve při chlupských rituálech strany hnědých košil a jejích úderných oddílů SA. Role alkoholu v třetí říši se zde dotkneme jen okrajově, protože je mimo rámec této knihy a zaslouží si samostatnou diskusi.